

Lietuvos žmogaus teisių centras

Apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje: psichinės prievartos problematika

Laima Vaigė

Ši analizė atlikta Lietuvos žmogaus teisių centrai įgyvendinant Jungtinių Amerikos Valstijų Ambasados Lietuvoje remiamą projektą "Inconvenient Films: Women in Focus".
Analizė pristatyta 2013 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos Seimo Lietuvos Tarybos salėje apskritojo stalo metu.

Analizės autorė: Laima Vaigė, Mykolo Romerio Universiteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto lektorė, VšĮ Įvairovės ir edukacijos namai (teisininkė, bendrasteigėja)

Redagavo: Birutė Sabatauskaitė, Lietuvos žmogaus teisių centro direktorė

Lietuvos žmogaus teisių centras

Raugyklos g. 15-201, Vilnius

El. paštas: info@lchr.lt

JAV ambasada Vilniuje

Lietuvos žmogaus teisių centras

Vilnius, 2013

Turinys

1. Įvadas	4
2. Smurtas artimoje aplinkoje ir psichinė prievarta	5
3. Prievartinė kontrolė: nusikaltimas ar politikos įrankis?	7
4. Situacijos	10
4.2. Pirma situacija: „mušamo asmens sindromas“?	11
4.2. Antra situacija: „provokacija“?	13
4.3. Trečia situacija: „abipusė kova“?	14
4.4. Ketvirta situacija „už ribų“?	14
5. Išvados ir pasiūlymai.....	16

**APSAUGA NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE:
PSICHINĖS PRIEVARTOS PROBLEMATIKA**
Laima Vaigė

1. Įvadas

Lietuvoje priėmus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą (ANSAAJ), jame įtvirtinta „smurto“ apibrėžtis *inter alia* apima ir „psichinį poveikį“:

„Smurtas – veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą¹“.

Nors greičiau reikėtų kalbėti apie „psichologinį smurtą“, arba „poveikį psichikai“, teismų praktikoje ir Baudžiamajame Kodekse, vartojama „psichinės prievartos“ formuluotė,² ANSAAJ formuluotė bet koku atveju leidžia suprasti, kad smurtu pripažįstami ne tik fiziniai ir seksualiniai prievartos veiksmai.

Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos administruojamame tinklapyje, skirtame smurtui šeimoje, pateikiama „psichologinio smurto“ sąvoka:

„Psichologinis smurtas – tai pavojingas, visada sąmoningas, tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiantis baimintis, kad dėl tolesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsiras tam tikrų neigiamų padarinių³“.

Teismų praktikoje ir mokslinėje literatūroje „psichinė prievarta“ neretai suvokiama asmens terorizavimo⁴ kontekste ir tokiu atveju, šis nusikaltimas turi apimti realų grasinimą, būti sistemingas.⁵

Visuomenėje gajus stereotipas, kad smurtas artimoje aplinkoje yra simetriškas ir susijęs su lyčių vaidmenų pasiskirstymais: moterys tariamai smurtauja psichologiškai, vyrai – atsako fiziniu smurtu. Tokį pasiteisinimą vartojantys smurtautojai gali pasiekti, kad atvykusi policija imtųsi veiksmų abiejų asmenų atžvilgiu – tiek fizinio smurtautojo, tiek tariamai jį išprovokavusios aukos. Dvigubi suėmimai nulemia antrinę viktimizaciją asmens, jau patyrusio smurtą, nenorą bendrauti su teisėsauga, ir vaikų teisių pažeidimus.

Tačiau taip pat yra nereti atvejai, kai šeimoje iš tiesų nuolat griebiamasi psichologinio smurto. Nuolatinis, pasikartojantis smurtas labai apsunkina nukentėjusiųjų ir vaikų gyvenimus, tačiau nepalieka akivaizdžių išorinių žymių. Taigi, iš vienos pusės, reikia nutarti, kaip tinkamai reglamentuoti psichologinio poveikio (smurto) sąvoką, kad nukentėjusieji būtų nuo jo apsaugoti, iš kitos pusės – analizuoti, kaip ją apibrėžiant, nesudaryti piktnaudžiavimo galimybių.

Lyties faktorius. Iš vienos pusės, lyties aspektas yra svarbus, kalbant apie smurtą artimoje aplinkoje, nes statistika rodo, kad nuo smurto labiausiai nukenčia moterys. Lietuvoje dominuoja

---

¹ LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, 2 straipsnio 5 dalis. 2011 m. gegužės 26 d. Nr. XI-1425.

² LR Baudžiamasis Kodeksas, 145 straipsnis. Žin., 2000, Nr. 89-2741.

³ „Smurtas prieš moteris – kas tai?“ <http://www.bukstipri.lt/lt/smurtas-pries-moteris>

⁴ Baudžiamasis Kodeksas, 145 straipsnis.

⁵ Lietuvos Aukščiausias Teismas, kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-341/2010.

patriarchalinės struktūros, tradicinis pasiskirstymas lyčių vaidmenimis,⁶ šiuo metu bandoma įstatymiškai įtvirtinti lyčių (motinystės ir tėvystės) „papildomumo“ principą kaip vieną pagrindinių šeimos teisės principų.⁷ Iš kitos pusės, neabejotina, kad smurtaujama ne tik tradicinėse šeimose, arba ne tik tradicinio galios pasiskirstymo (vyro kaip dominanto) šeimose.

Analizės struktūra ir metodologija. Šią analizę sudaro šios dalys: pirmoji – įvadas, antroje dalyje nagrinėjama psichinės prievartos artimoje aplinkoje samprata (doktrinoje ir teismų praktikoje). Trečioje dalyje aptariama „priverstinės kontrolės“ (ang. *coercive control*) sąvoka ir galimybės ją įtvirtinti Lietuvos teisėje, o ketvirtoje – panaudojant atvejo studijas ir modeliavimo metodus, ieškoma kriterijų, kuriais remiantis, būtų galima apsaugoti nukentėjusiuosius ir kartu išvengti manipuliacijų. Pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

2. Smurtas artimoje aplinkoje ir psichinė prievarta

Ilona Michailovič išskiria tris smurto šeimoje reguliavimo modelius: lygiateisės apsaugos, bendro reguliavimo baudžiamajame kodekse, ir didesnės apsaugos.⁸ Atsižvelgiant į Baudžiamojo kodekso ir kitų teisės aktų nuostatas, manytina, jog galima teigti, kad Lietuvoje galioja „didesnės apsaugos nuo smurto šeimoje modelis:“ nustatytos didesnės bausmės už šeimos nario nužudymą, sunkų sveikatos sutrikdymą.⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2012 m. birželio 4 d. pažymėjo:

„Asmenų, nužudžiusių savo artimąjį giminaitį ar šeimos narį arba sunkiai sutrikdžiusių jo sveikatą ir asmenų, kurie yra padarę tokias pačias veikas, tačiau jų su nukentėjusiuoju nesieja šeimos ar artimos giminystės ryšiai, padėtis nėra tokia pati, nes šiais ryšiais susiję asmenys kėsinosi ne vien į tokias konstitucines vertybes kaip žmogaus gyvybė, jo asmens neliečiamumas, bet ir į tokias konstitucines vertybes kaip artimos giminystės santykiai, šeima, motinystė, tėvystė, vaikystė.“¹⁰

Taigi, Konstitucinis Teismas pripažino, kad didesnės bausmės yra objektyviai pateisinamos. Manytina, kad šis nutarimas atitinka modelį, kurio pagrindas yra prielaida, kad „namai – vieta, kurioje asmuo ypač turi teisę tikėtis saugumo ir pagarbos“.¹¹

Psichinės prievartos problematiką nagrinėjusios Jolita Šukytė, Renata Marcinauskaitė teigia, kad „pernelyg išplėtus psichinės prievartos formas tektų uždrausti beveik kiekvieną

⁶ Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Lithuania. CEDAW/C/LTU/CO/4 8 July 2008, paragrafai 74 ir 75.

⁷ Civilinio kodekso 3.3 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, Nr. XIIP-472, pateiktas 2013 m. balandžio 18 d. „Lyčių papildomumu“ taip pat buvo nuosekliai remiamasi 2008 m. birželio 3 d. Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje (patvirtintos LR Seimo nutarimu Nr. X-1569, kurią LR Konstitucinis teismas pripažino nekonstitucine (2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas).

⁸ I. Michailovič. Kai kurie smurto šeimoje problematikos aspektai. *Teisė*. 2012 (82). P. 34.

⁹ Baudžiamojo Kodekso 129, 135 straipsniai.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Kodekso 129 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 redakcija), 135 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Byla Nr. 36/2009-20/2010-4/2011-9/2011. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2012/n120604.htm>

¹¹ I. Michailovič. Kai kurie smurto šeimoje problematikos aspektai. *Teisė*. 2012 (82): 35.

socialinį kontaktą.¹² Ir iš tiesų galima sutikti, kad visų žmonių bendravimo būdų teisės priemonėmis sureguliuoti neįmanoma. Tačiau kai kuriuos aspektus sureguliuoti būtina, siekiant išvengti intymaus ir nematomo „terorizmo“¹³ šeimose.

Skirtingai nei paprastai manoma, „smurto aukos imasi įvairių priemonių, siekdamos pagerinti savo situaciją (pokalbiai su smurtautoju, išėjimai iš namų, pasislėpimas smurto metu; pagalbos iš išorės ieškojimas – pokalbiai su giminaičiais, kreipimasis į policiją, organizacijas, teikiančias pagalbą smurto aukoms).“¹⁴ Tačiau šioms priemonėms nepadėjus, nukentėjusios moterys „išmoksta bejėgiškumo“ (ang. *learned helplessness*) ir mano, kad priešintis beviltiška, telieka susitaikyti. Be kita ko, dažnai teigiama, kad smurtavimas susijęs su alkoholio vartojimu. Tokiai argumentacijai iš dalies pasiduoda ir Lietuvos teismai, pvz.:

„Atsižvelgiant į nukentėjusiosios prašymą bei kaltinamojo pažadą, jog daugiau negirtaus ir panašių veikų nedarys, nes viskas vyko dėl to, jog būdavo girtas, yra pagrindo tikėti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus jos atlikimo, todėl galima taikyti LR BK 75str. ir atidėti paskirtos bausmės vykdymą minimaliam terminui, įpareigojant per bausmės vykdymo atidėjimo laiką nevertoti psichiką veikiančių medžiagų (alkoholio).“¹⁵

Taigi, pakartodamas kaltinamojo pažadą, kad „daugiau negirtaus ir panašių veikų nedarys“ ir pagrindimą („nes viskas vyko dėl to, jog būdavo girtas“), teismas nepritaikė realios bausmės, ir tiesiog įpareigojo negerti alkoholio. Tokie ir panašūs (susitaikymą propaguojantys, girtavimą kaip pateisinamą aplinkybę neleistinai naudojantys) sprendimai yra kritikuotini. Jie gali prisidėti prie nukentėjusiosios išmokto bejėgiškumo būklės, kai ši pamato, kad net ir veikianti, patobulinta sistema jos atveju nėra pritaikoma.

Iš kitos pusės, yra teigiamų teismų praktikos pavyzdžių: neseniai Lietuvos Aukščiausias Teismas priėmė nutartį psichinės prievartos byloje (terorizavimas ir neteisėtas informacijos rinkimas). LAT pažymėjo, kad nuolat teismai pagrįstai pripažino, kad nuolat grasinantis nužudyti sutuoktinis „piktybiškai ignoravo pagarbą asmeniui, elgėsi priešingai visuomenės pripažintoms sutuoktinių teisėms ir laisvėms, egocentrišku elgesiu nepagrįstai sureikšmindamas archaišką santuokos supratimą, agresyviais veiksmais akivaizdžiai peržengė taikaus sambūvio bei mandagaus bendravimo ribas“.¹⁶

Be to, kad buvo kvalifikuotas asmens terorizavimas, šioje (mano žiniomis, precedentinėje) byloje labai įdomus yra neteisėto asmens sekimo, medžiagos rinkimo apie jį aspektas. Nepaisant to, kad nukentėjusioji buvo smurtautojo sutuoktinė, Teismas atmetė gynėjos argumentus, kad šis galėjo įmontuoti GPS įrangą į jų kol kas jungtinės nuosavybės teisėmis priklausančią bendrą automobilį. Teismas pažymėjo: „darytina išvada, kad santuokos sudarymas ir asmenų, kaip sutuoktinių, statusas nepaneigia jų privatumo vienas kito atžvilgiu, taigi jie privalo jį gerbti ir nepažeisti, o pažeidimo atveju valstybei atsiranda pareiga apginti pažeistą teisę“.¹⁷ Šis sprendimas – puikus ir progresyvus pavyzdys, nes sutuoktiniams neretai

¹² J. Šukytė, R. Marcinauskaitė. Kai kurie psichinės prievartos doktrinos probleminiai aspektai. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(2): 685–695.

¹³ M. P. Johnsono pasiūlytas terminas. Johnson M. P., Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence against Women, *Journal of marriage and family*, 57 (2), 1995, 283–29.

¹⁴ I. Michailovič. Kai kurie smurto šeimoje problematikos aspektai. *Teisė*. 2012 (82): 29.

¹⁵ Marijampolės rajono apylinkės teismas, nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-123-537/2013. 2013 02 26. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=8ba99684-2369-4cde-b434-776860d31cea>

¹⁶ Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-198/20132013 m. balandžio 23 d.

¹⁷ *Ibid.*

yra taikoma „intymumo prielaida“,¹⁸ kuri tarsi ir leidžia vienam asmeniui rinkti informaciją apie kitą, riboti privatumą.

LAT nuomone, esminis momentas čia buvo tai, kad „*nukentėjusioji dar 2010 m. vasarą išsakė sutuoktiniui savo nuomonę dėl patiriamų šeimos gyvenimo problemų, noro pagyventi atskirai, nesutikimą su nuolatine jo vykdoma kontrole ir panašiai, taip siekdama nustatyti savo privatumo ribas bei deklaruoti siekį sąlyginai „būti paliktai vienai“ privatumo neliečiamumo principo prasme*“.¹⁹ Taigi, sutuoktinės(-io) privatumas turi būti apsaugotas, jei asmuo ėmėsi tokių veiksmų kaip skyrybų pareiškimas, aiškus noro gyventi atskirai, *nesutikimo su priverstine kontrole išreiškimas*, ir pan.

Išvados. Apibendrinant šią dalį, darytinos tokios tarpinės išvados:

Lietuvoje galioja „didesnės apsaugos“ modelis, pagal kurį už šeimos nario nužudymą ar sunkų sveikatos sutrikdymą numatytos didesnės bausmės, grindžiant jas tokių konstitucinių vertybių, kaip artimos giminystės santykiai, šeima, motinystė, tėvystė, vaikystė, pažeidimu.

Nukentėjusios moterys dažnai patenka į „išmokto bejėgiškumo“ būseną, kurioje nebetiki, kad ką nors galima pakeisti. Būtina imtis priemonių, kad sistema neprisidėtų prie tokios būklės: neleisti girtumo kaip gynybos priemonės, nekartoti smurtautojo argumentacijos, o žiūrėti į tai kaip į dvi skirtingas problemas.²⁰ Pažymėtina, kad girtumas turėtų būti traktuojamas kaip atsakomybę sunkinanti,²¹ o ne lengvinanti ar net objektyviai pateisinanti aplinkybė. Iš kitos pusės, LAT jau pripažįsta, kad moteris, išreiškianti „*nesutikimą su nuolatine [sutuoktinio] vykdoma kontrole*“, turi teisę į privatumą.²² Panašu, kad Lietuvos Aukščiausias Teismas jau yra pasirengęs pripažinti tokio reiškinio, kaip „*nuolatinės (prievartinės) kontrolės*“ egzistavimą, nors įstatymų leidėjas nėra to apibrėžęs teisės aktuose ar kituose dokumentuose.

3. Prievartinė kontrolė: nusikaltimas ar politikos įrankis?

Nevyriausybinių organizacijų, tiesiogiai dirbančių su smurtu artimoje aplinkoje, pastebi, kad egzistuoja „dominavimo tendencijos“, naudojamos taktikos izoliuoti, pažeminti, išnaudoti, kontroliuoti auką, ją įbauginti. Šios taktikos ir tendencijos kartais vadinamos „terorizmu intymioje aplinkoje“ (ang. *intimate terrorism*) arba „prievartine kontrole“ (ang. *coercive control*).²³ Tai reiškia, kad nuolat imamasi veiksmų, iš kurių ne visi yra baustini (pvz., kontrolė, ką žmogus rengsis, su kuo susitiks, kiek pinigų išleis, kaip ir ką gamins), tačiau kurie po

¹⁸ E. Stark. *Coercive control: how men entrap women in personal life*. 2009. Oxford University press. P. 104.

¹⁹ Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-198/20132013 m. balandžio 23 d.

²⁰ Alkoholis traktuotinas kaip katalizatorius, padidinantis tikimybę, kad asmuo, linkęs smurtauti, vėl smurtaus, bet ne smurtinio elgesio priežastis. Todėl reikėtų ne tik įpareigoti „negerti“ (dalyvauti alkoholizmo gydymo programoje), bet ir dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose. Šią baudžiamojo poveikio priemonę Lietuvos teismai gali skirti pagal BK 67 straipsnio 2 dalies 9 punktą.

²¹ Baudžiamasis Kodeksas, 60 straipsnio 1 dalies 9 punktas: „Veiką padarė asmuo, apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų, jeigu šios aplinkybės turėjo įtakos nusikalstamos veikos padarymui“.

²² Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-198/20132013 m. balandžio 23 d.

²³ E. Stark. Re-presenting battered women: coercive control and defence of liberty. *Violence against women: complex realities and new issues in a changing world*. Les Presses de L'Université du Québec. 2012.

truputį palaužia pasitikėjimą savo jėgomis ir verte. Tam tikra dalis taip besielgiančių asmenų (mažuma) nevartoja fizinio smurto, o imasi tik psichologinio, ekonominio smurto. Tačiau egzistuoja labai didelė tikimybė (net didesnė, nei anksčiau užfiksuotas smurtas), kad asmenys, kurie siekia visiškai kontroliuoti savo partnerę(-į), ateityje smurtaus ar net nužudys.²⁴

Paprastai kontroliuojantys santykiai yra tokie, kad vyras yra dominuojantis asmuo, o moteris – kontroliuojamas asmuo. Be abejo, moterys taip pat gali būti kontroliuojančios, tačiau prievartinės kontrolės įprastu atveju (vyro smurtas prieš moterį) panaudojami ir įtvirtinami lyčių vaidmenų netolygumai visuomenėje, ir todėl pasekmės yra daug labiau juntamos moterims.²⁵ Todėl Evanas Starkas, iš esmės analizavęs „prievartinės kontrolės“ sąvoką,²⁶ siūlo keisti sistemą iš orientuotos į smurtą, į alternatyvų modelį: orientuotą į kontrolę, dominavimą. Visų pirma, reikėtų įvardinti „prievartinę kontrolę“ kaip nusikaltimą prieš asmens laisvę, ir pritaikyti jai ilgalaikę ir kompleksinę strategiją.

Prievartinė kontrolė – toks smurtavimo modelis, kur fizinis smurtas yra naudojamas kartu su žeminančiomis technikomis, prievarta (ang.*coercion*) ir kontrole.²⁷ Būtent šis smurtavimo modelis yra dažniausias ir kelia didžiausią rūpestį, nes kaip minėta, nuolat kontroliuojantys asmenys smurtauja vis intensyviau, o teisingumo sistema neretai nepadedą, kadangi pavieniai nuolatinės kontrolės elementai nėra nusikaltimai.

Paprastai tokį elgesį kenčianti moteris susitaiko su reikalavimais, nes patiki, kad nesitaikydama, ji patirs daugiau negatyvių pasekmių (prievartos baimė), o jei susitaikys, ją už tai kažkaip apdovanos (atlygio lūkestis).²⁸ Prievarta neateina kaip žaibas iš giedro dangaus: smurtautojas „paruošia sceną“, parodydamas aukai, kad jis gali ir žada bausti už nepaklusnumą. Be to, naudojamos stebėjimo, sekimo priemonės (nuolatiniai skambučiai, fizinis sekimas, net tretieji asmenys – šeimos nariai, vaikai).²⁹ Smurtautojas naudojami įtikinėjimo, įtakos darymo technikomis – tačiau skirtingai nuo kitų santykių, šis įtikinėjimas turi prievartos elementą, įkalina auką savotiškame „narve.“ Evano Starke siūlomas modelis būtent ir skiria daugiausia dėmesio „narvui“. Tai padeda suprasti, kodėl moterys tiesiog neišeina, kodėl jų pastangos ištrūkti iš smurto rato atrodo palyginti vangios, arba kodėl taip greitai pasiduodama.

Jungtinėje Karalystėje (toliau – JK), kurioje oficialus apibrėžimas nuo 2012 m. (įsigalioja nuo 2013 m. kovo mėn.) apima ir prievartinę kontrolę, išskiriami tokie pagrindiniai nuolatinės kontrolės elementai:

1. Kontroliuojantis elgesys, t.y. įvairūs veiksmai, kuriais bandoma asmenį padaryti priklausomą, jį izoliuojant nuo paramą galinčių teikti asmenų, išnaudojant jo lėšas (ar kitus

---

²⁴ N. Glass, J. Manganello, ir J.C. Campbell. Risk for intimate partner femicide in violent relationships, 2004, DV report 9(2), 1,2, 30-33. C.J.A. Beck ir C. Raghavan. Intimate partner abuse screening in custody mediation: the importance of assessing coercive control. *Family court review*, 2010, 48 (3) 555-565.

²⁵ E. Stark. Re-presenting battered women: coercive control and defence of liberty. *Violence against women: complex realities and new issues in a changing world*. Les Presses de L'Université du Québec. 2012. P. 5.

²⁶ E. Stark. Coercive control: how men entrap women in personal life. Oxford University Press, USA, 2007.

²⁷ J. B. Kelly, M.P. Johnson, Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions. *Family Court Review*, 2008 (46): 476-499.

²⁸ J. R. French, B. Raven. The bases of social power. In D. Cartwright (Ed.), *Studies in social power* 1959, pp. 150-167. Ann Arbor: University of Michigan, Institute for Social Research.

²⁹ B. H. Raven. The bases of power: Origins and recent developments. *Journal of Social Issues*, 1993 (49): 227-251.

išteklius) ir įgūdžius savanaudiškiems tikslams, atimant iš jo priemones, kuriomis galėtų pasipriešinti, siekti nepriklausomumo, pabėgti, ir reguliuojant kasdienį asmens elgesį.³⁰

2. Prievartinis elgesys, t.y. veiksmas ar veiksmų modelis, kuriam būdingi užpuolimai, grasinimai, žeminimas, gąsdinimas ir kitokia prievarta, kuria siekiama pakenkti, nubausti, ar įbauginti asmenį.³¹

Reikia pabrėžti, kad šis apibrėžimas nėra teisinis.³² Tačiau tai yra oficiali sąvoka, vartojama JK vyriausybės ir jos departamentų lygmeniu, pvz., skirstant išteklius paramos institucijoms, strategiškai planuojant pagalbos sistemą, o taip pat – teisėsaugos pareigūnams reaguojant į iškvietimus, atliekant stebėseną. E. Starko pasiūlymas pereiti prie požiūrio, grįsto „prievartinės kontrolės“ samprata, taip pat yra labai naudingas teisei,³³ tačiau kartu įstatyminiai pokyčiai šioje srityje yra susiję su tam tikromis rizikomis. Nors doktrinoje yra bandoma formuluoti ir teisinius apibrėžimus³⁴, tiek E.Starkas, tiek Ch.Hanna, bandžiusi „išversti“ jo pasiūlymus į teisinę kalbą, perspėja dėl galimų strateginių, struktūrinių, ir teisinių problemų.

Pats E. Starkas pripažįsta, kad strategijos, susijusios su reikalavimu, kad valstybė nesikištų į žmogaus ir šeimos privatų gyvenimą, yra labai veiksmingos (pvz., moters teisės į abortą kontekste), tačiau visuomenės ir politinio palaikymo sudėtinga reikalauti, kalbant apie valstybės įsikišimą (nukentėjusiųjų apsaugą).³⁵ Juo labiau, kad kalbama ne tik apie tokius atvejus, kai akivaizdus fizinis smurtas, bet ir tokius atvejus, kai egzistuoja prievartinė kontrolė (kartais – be fizinio smurto), kuri tik ateityje (greičiausiai) peraus į smurtą. Galima manyti, kad ypač sudėtinga tai būtų įgyvendinti Lietuvoje, kurioje ir ANSAA buvo gana nenoriai priimtas, ir smurto prieš vaikus draudimas susilaukė protestų, reikalavimų nesikišti į šeimos struktūras. Be to, reikia atkreipti dėmesį, kad dauguma žmonių Lietuvoje, įskaitant ir nukentėjusias nuo smurto moteris, net ir neįvardintų minėtų taktikų kaip „smurto“.³⁶

Cheryl Hanna pažymi, kad priėmus šį požiūrį, labai svarbūs tampa tiek ekspertų, tiek pačios moters parodymai. Taigi bylų, pasibaigusių teistumais, priėmus šį požiūrį greičiau mažės,

³⁰ Jungtinės Karalystės vyriausybės administruojamas tinklapis, kuriame pateikiami apibrėžimai iš esmės sutampa su Evan Stark darbuose pateikiamais. <https://www.gov.uk/domestic-violence-and-abuse>

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.* Iš kitos pusės, reikia priminti, kad „smurtas artimoje aplinkoje“ (*ang. domestic violence*) JK taip pat nėra teisinis apibrėžimas.

³³Ch. Hanna. The Paradox of Progress: Translating Evan Stark's Coercive Control Into legal doctrine for abused women. *Violence Against Women* 2009 15: 1458-1476.

³⁴ A. S. Burke. Domestic violence as a crime of pattern and intent: An alternative reconceptualization. 2007. *George Washington Law Review*, 75, 552-612. Alafair Burke siūlo priimti prievartinės kontrolės įstatymą, kurioje būtų tokie apibrėžimai: „Prievartinė kontrolė“ – asmens siekis gauti galią savo intymios partnerės(io) atžvilgiu ar ją(ji) kontroliuoti, prieš ją(ji) nuolat smurtaujant artimoje aplinkoje.

1. Šiame įstatyme:

- a. „Intymi partnerė(is)“ – sutuoktinis, buvęs sutuoktinis, asmuo, su kuriuo turimas bendras vaikas, nesvarbu, ar šie asmenys kartu gyveno ar buvo susituokę, ir visi asmenys, su kuriais asmuo susitikinėja ar anksčiau susitikinėjo;
- b. „Gauti galią ar kontroliuoti“ – riboti kito asmens veiksmų laisvę;
- c. „Nuolat smurtaujant artimoje aplinkoje“ – dviejų ar daugiau incidentų, kaip užuolimas, priekabiavimas, kėsinimasis, pagrobimas, ar bet koks seksualinis užpuolimas ar kėsinimasis užpulti, atlikimas to paties intymaus partnerio(ės) atžvilgiu.

³⁵ E. Stark. *Coercive control: how men entrap women in personal life*. 2009. Oxford University press. P. 364.

³⁶ D.Tureikytė, L. Žilinskienė, ir kiti. *Smurto prieš moteris šeimoje analizė ir smurto šeimoje aukų būklės įvertinimas*. 2008. Vilnius. P. 17 minima, kad patyrusios smurtą moterys dažnai nelaiko smurtu įžeidžiamų juokelių, repliku, šaukimo ar barimo, draudimo bendrauti su draugais, asmeninio gyvenimo kontroliavimo.

nei daugės. Ji taip pat perspėja dėl to, kad neaiškus tampa galimo „sutikimo“ su nuolatine kontrole traktavimas.³⁷ Atsakydamas E. Starkas sutinka, kad Ch. Hannos kritika iš tiesų parodo, kad nėra iki galo aišku, kaip su šiuo iššūkiu susidoroti prokurorams. Tačiau jis mano, kad ekspertų pagalba būtų svarbi *pereinamuoju* laikotarpiu. Jis palygina tai su reikalavimu pateikti ekspertų parodymus, įrodinėjant išprievartavimo metu patirtą žalą, iki pakeičiant įstatyminį reglamentavimą. E. Starkas mano, kad tokie ekspertų parodymai (apie prievartinę kontrolę) nebebus reikalingi, kai ši sąvoka bus plačiau žinoma ir suvokiama baudžiamojoje teisėje.³⁸

Reikia pažymėti, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) byloje prieš Lietuvą yra pasakęs, kad nuolatiniai puldinėjimai žodžiu, kaip įžeidinėjimai ar grasinimai, yra *pakankamas* pagrindas, kad būtų reikalaujama valstybės vykdyti savo pozityvią pareigą apginti fizinę ir psichologinę pareiškėjos laisvę pagal 3 Konvencijos straipsnį.³⁹

Išvados. Apibendrinant, reikėtų padaryti tokias tarpines išvadas:

„Prievartinė kontrolė“ gali būti apibūdinama kaip teisinė sąvoka – nusikaltimas žmogaus laisvei (BK XX skyrius) arba politinis/strateginio planavimo apibrėžimas, paaiškinantis, kokia būtent „psichinė prievarta“ yra turima omenyje ANSAAJ. Žinoma, prievartinės kontrolės ir psichinės prievartos sąvokos nesutampa. Prievartinė kontrolė visada apima psichinę prievartą, tačiau psichinė prievarta taip pat gali būti ir situacinė, epizodinė. Pastarieji atvejai nereikalauja valstybės intervencijos. Tačiau turint omenyje, kad prievartinė kontrolė yra sisteminga ir pavojinga (smurtas intensyvėja, pasibaigia nužudymais), numatant konkrečias prevencijos ir pagalbos priemones, reikėtų taikyti prievartinės kontrolės sampratą pagrįstą požiūrį. Toliau trumpai aptariamoms situacijoms parodo, kad tokio požiūrio taikymas kartu padeda išvengti ir galimų manipuliacijų (t.y. ne visa psichinė prievarta yra traktuotina kaip smurtas, į kurį reikėtų atsižvelgti, o tik tokia, dėl kurios asmuo yra nuolat kontroliuojamas, bauginamas, užspeičiamas į „narvą“).

4. Situacijos

Toliau pateikiama trumpa tokių hipotetinių situacijų apžvalga:

1. Moteris nužudo savo vyrą, kuris ilgą laiką prieš ją smurtavo (fiziškai, seksualiai ir psichologiškai.) Policija turi duomenų apie kelis iškvietus, pradėtas vienas ikiteisminis tyrimas, tačiau moteriai nuolat atsisakant liudyti, jis nebaigtas, ir teismo sprendimų vyro atžvilgiu nebuvo. Moteris teigė maniusi, kad atsikėlęs sutuoktinis ją nužudys, kadangi pastaruoju metu jis nuolat grasino ir ji matė, kad šis nusipirko ginklą.
2. Girdėdami triukšmą, kaimynai iškviečia policiją. Šiai atvykus, randama sumušta moteris ir vyras, kuris neneigia fizinio smurto. Kartu jis teigia, kad moteris pati išprovokavo

---

³⁷ Ch. Hanna. The Paradox of Progress: Translating Evan Stark's Coercive Control Into legal doctrine for abused women. *Violence Against Women* 2009 (15): 1458-1476.

³⁸ E. Stark. Rethinking Coercive control. *Violence Against Women* 2009 (15): 1509.

³⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas, *Valiulienė v. Lithuania* (2013). Application no. 33234/07.

smurtą, kad ši smurtavo psichologiškai, o jis atsakė fiziniu smurtu. Ankstesnių iškvietimų nebūta.

3. Girdėdami triukšmą, kaimynai iškviečia policiją. Šiai atvykus, randami du žmonės (sutuoktiniai), kuriems reikalinga gydytojų pagalba. Jie teigia, kad „susimušė“, vienas kitam pretenzijų neturi (arba, atvirkščiai, turi abipusių pretenzijų, ir teigia, kad kitas(-a) yra smurtautojas(-a), o pats(-i) tik gynėsi).
4. Girdėdami triukšmą, kaimynai iškviečia policiją. Šiai atvykus, randama dviejų moterų pora (lesbiečių šeima, kartu auginanti vienos jų biologinį vaiką), vienai iš moterų reikalinga gydytojų pagalba. Moteris atsisako ką nors paaiškinti, nukentėjusioji atrodo įbauginta.

4.2. Pirma situacija: „mušamo asmens sindromas“?

Psichinė prievarta „atlieka įvairias baudžiamąją teisinę reikšmę turinčias funkcijas (baudžiamajame įstatyme ji numatyta kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė, kaip savarankiška nusikalstama veika, kaip kitų nusikalstamų veikų sudedamoji dalis ir kita).“⁴⁰

Baudžiamojo Kodekso 59 straipsnio 1 dalies 5 punkte numatyta tokia lengvinčioji aplinkybė: „veika padaryta dėl psichinės ar fizinės prievartos, jeigu tokia prievarta nepašalina baudžiamosios atsakomybės“.⁴¹ Taigi, galima teigti, kad egzistuoja teisiniai pagrindai taikyti tai kaip gynybos priemonę, siekiant švelnesnės bausmės, pavyzdžiui, nužudymo atveju (pirmoji situacija). Iš kitos pusės, tas faktas, kad moteris nužudė šeimos narį, reiškia, kad jai pritaikyta bausmė bus didesnė, kaip aptarta aukščiau. Atsiranda įrodymų problema – ilgalaikio smurto egzistavimo, bei poveikio moters psichikai problema.

Šiuo aspektu, aktualu nagrinėti „mušamo asmens sindromą“ (ang. *battered woman's syndrome*), kurį pasiūlė vartoti psichologė Lenore Walker.⁴² Šis terminas išryškina pirmos situacijos problematiką: moteris, ilgą laiką kentėjusios smurtą, bijodamos dėl savo gyvybės (tai nebūtinai turi būti objektyviai pagrįsta) nužudo smurtautojus tokiu metu, kai negalima remtis būtinąja gintimi.⁴³ Priešingai – dažnai susideda net kelios sunkinančios aplinkybės: kaip šiuo atveju, asmens bejėgiškoje būklėje nužudymas, o taip pat, dar ir tas faktas, kad dėl šeimos nario nužudymo taikoma didesnė bausmė.

Reikia pažymėti, kad pastaruoju metu „mušamo asmens sindromas“ yra taip pat ir kritikuojamas, siūloma jį pakeisti prievartinės kontrolės samprata pagrįstu požiūriu.⁴⁴ Mary Ann Dutton teigia, kad per tris dešimtmečius šis terminas vis dėlto nepasiteisino, nes: 1. Dažnai jis nėra pagrindinė problema konkrečioje baudžiamojoje byloje, 2. Nėra nuoseklus ir teisiškai

---

⁴⁰ J. Šukytė, R. Marcinauskaitė. Kai kurie psichinės prievartos doktrinos probleminiai aspektai. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(2): 686.

⁴¹ Baudžiamasis Kodeksas, 59 straipsnis.

⁴² W. E. Walker. *The Battered Woman*. 1979. New York, Harper and Row.

⁴³ Šia galima pasinaudoti, tik esant šiom sąlygom: kėsinimosi akivaizdumas, realumas, ir pavojingumas. Baudžiamasis Kodekso 28 straipsnis.

⁴⁴ E. Starkas būtent ir siūlo savo „prievartinės kontrolės“ sampratą kaip veiksmingesnę alternatyvą „mušamo asmens sindromo“ gynybos strategijoms. E. Stark. Re-presenting Woman Battering: From Battered Woman Syndrome to Coercive Control. *Albany Law Review*, 1995, 58:973-1026.

pagrįsto apibrėžimo; 3. Nesisieja su dabartiniais tyrimais, kurie parodo patirčių (atsakų į smurtą) įvairovę, ir 4. Jo vartojimas gali būti stigmatizuojantis.⁴⁵ Ji siūlo ekspertų ir ne ekspertų parodymus apie smurtą ir jo pasekmės naudoti su (bet ne pakeičiant) egzistuojančiomis teisinės gynybos priemonėmis, pvz. būtinoji gintis.

Iš kitos pusės, Lietuvoje dar nėra įprastos praktikos / įrankių, kurie leistų įvertinti psichologinį smurtą, ir vėliau juo remtis.⁴⁶

Dar daugiau – teismuose būtinoji gintis pripažįstama peržengta, netgi moteriai ginantis nuo smurto tiesioginio užpuolimo metu: Lietuvos Aukščiausias Teismas (LAT) 2001 m. pripažino, kad „*būdamas girtas J. J. nuolat mušdavo žmoną, jos atžvilgiu elgdavosi ciniškai*“, ir tai, kad būtent to konflikto metu vyro smurtas prieš savo žmoną konkrečiau konflikto metu buvo „intensyvus“, tačiau vis tiek konstatavo, kad ši peržengė būtiniosios ginties ribas ir nuteisė ją dėl tyčinio nužudymo.⁴⁷

Galima manyti, kad taip buvo nutarta dėl gynybos priemonės (peilis prieš kumščius). Šioje byloje moters gynyba teismui pasirodė pernelyg intensyvi: „*gynybos intensyvumas ir naudojama gynybai priemonė aiškiai neatitiko kėsinosi pobūdžiui ir pavojingumui*“.⁴⁸

Duomenys, kad prieš moterį anksčiau smurtauta, ne tik, kad nepadėjo jos gynybai, o priešingai – ją apsunkino. Galima sakyti, kad ankstesnį smurtą teismas traktavo kaip įrodymą, kad ir šį kartą ji turbūt nebūtų buvusi nužudyta, kaip ir ankstesnio smurto metu.

Vėlesniuose sprendimuose LAT patikslina sąlygas, kuriomis peržengiamos būtiniosios ginties ribas:

„įstatymas nereikalauja proporcijos tarp puolimo ir gynybos priemonių, puolimo ir gynybos intensyvumo, proporcijos tarp būtinajame gintimi išvengtos žalos ir besikėsinančiajam padarytos žalos ir t. t. Teismų praktika patvirtina, kad kartais ranka sudavus vieną stiprų smūgį padariniai būna mirtini. Todėl tai, ar būtinoji gintis atitinka teisėtumo reikalavimus, ar buvo viršytos ar ne būtiniosios ginties ribos, tai tiek fakto, tiek teisinio vertinimo klausimas, kuris turi būti sprendžiamas vertinant bylos aplinkybių, tarp jų ir besikėsinančiojo asmenybę, jo ankstesnį elgesį, santykius su besiginančiuoju, visumą.“⁴⁹

Tačiau ir šioje 2010 m. byloje, LAT nurodo, kad yra duomenų apie ankstesnį smurtą prieš moterį, ir vėl juos interpretuoja ne jos naudai:

„Bylos duomenys patvirtina, kad tarp L. K. ir V. K. išgertuvių metu vykdavo smurtiniai konfliktai, o šioje situacijoje V. K. kėsintis nebuvo toks pavojingas L. K. sveikatai ar gyvybei, jog šias vertybes buvo galima apginti tik atimant gyvybę V. K. Todėl laikytina, kad L. K. gynyba aiškiai neatitiko V. K. kėsinosi pobūdžio ir pavojingumo.“⁵⁰

⁴⁵ M. A. Dutton. *Update of the Battered Woman Syndrome Critique*. 2009. VAWnet applied research forum. http://www.vawnet.org/applied-research-papers/print-document.php?doc_id=2061.

⁴⁶ Tai yra problematiška ir užsienyje: kaip pažymi E. Williamson, prievartinė kontrolė sukelia „nerealumo“ būseną, ir skirtingai nuo potrauminės būsenos, ji negali būti diagnozuota. Williamson. *Living in the world of the domestic violence perpetrator: negotiating the unreality of coercive control*. *Violence against women* 2010 (16): 1416.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis byloje Nr. 2K-466/2001.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis byloje Nr. 2K-7-428//2010. <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=31259aef-02a9-4386-8db1-b74e2722c03d>

⁵⁰ *Ibid.*

Iš tiesų LAT tiek šios, tiek beveik prieš 10 m. spręstos bylos tekste vartoja nuvertinančią smurtą šeimoje teisinę kalbą, įvardindamas tai, kas vyko kaip „buitinį konfliktą (2001 m.) arba „smurtiniai konfliktai“ (2010 m.). Tačiau abejuose sprendimuose nėra duomenų apie tokių konfliktų apibipusiškumą ir nėra pagrindo manyti, kad minėti incidentai (fizinio smurto) nesukėlė žalos.

Išvados. Reikėtų padaryti tokias tarpines išvadas: būtina apsvarstyti, kaip tobulinti tiek nukentėjusiosios, tiek kaltinamosios psichologinės būklės vertinimą. Į šį procesą būtina įtraukti su problematika susipažinusius psichiatrus, psichologus. Priimdami sprendimus, teismai turi prisiminti, kad psichologų ir psichiatrų tyrimai rodo, jog smurtas šeimoje su laiku ne išlieka tame pačiame lygmenyje arba mažėja, o priešingai – „smurtinis elgesys šeimoje turi savybę *intensyvėti*.⁵¹ Taigi, teismai neturėtų traktuoti duomenų apie ankstesnį smurtą kaip įrodymo, kad realus pavojus moteriai buvo nedidelis (t.y. ir šįkart ji būtų tik sumušta, o ne nužudyta).

Dabartinė teismų praktika dėl būtiniosios ginties leidžia atsižvelgti į bylos aplinkybių visumą, tam tikromis sąlygomis, „tariamoji gintis“ taip pat turėtų patekti į būtiniosios ginties taikymo sritį,⁵² o baudžiamasis įstatymas numato, kad teismas gali pripažinti atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis ir kitas, LR BK neišvardintas aplinkybes.⁵³ Taigi, yra erdvės teismo procese reikalauti, kad ekspertų, o taip pat ir kitų asmenų parodymai apie egzistavusį ilgalaikį smurtą (nuolatinę prievartinę kontrolę) būtų panaudoti gynybai.

4.2. Antra situacija: „provokacija“?

Antroji situacija parodo, kad psichologinio smurto sąvoka galima ir manipuluoti. Keletas mokslinių tyrimų nustatė, kad įtvirtinus priemones, leidžiančias suimti smurtautoją, padidėja dvigubų suėmimų: t.y. suimami abu partneriai.⁵⁴

Nors čia paminėtas žodis „provokuoti“, ši situacija nėra būtinoji ginties provokacija, „kai asmuo tyčia provokuoja kito asmens pavojingo kėsینimosi veiksmus, siekdamas tariamos gynybos pretekstu padaryti žalą.“⁵⁵ Greičiau tai bandymas manipuluoti įstatymu, įtvirtinti nebaudžiamumą – elgesys, gana įprastas smurtautojui. Čia paminėtinos ir ANSAAJ nuostatos, numatančios atsakomybę už melagingą pranešimą apie smurtą artimoje aplinkoje ir piktnaudžiavimą smurtą patyrusio asmens teisėmis.⁵⁶

⁵¹ N. Diršienė, V. Reikertienė. *Smurtinio elgesio keitimo metodika. Praktinis vadovas socialiniams darbuotojams*. 2008. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. P 28.

Vilnius <http://www.bukstipri.lt/uploads/Smurtinio%20elgesio%20keitimo%20metodika.pdf>

⁵² Tariamoji gintis - „tuo atveju, kai nebuvo realaus pavojingo kėsینimosi, tačiau susidariusios ivykio aplinkybės pagrįstai leido manyti, jog jis prasidėjo arba tiesiogiai gresia, o besiginantysis neturėjo ar negalėjo numatyti, kad ivykio aplinkybės suvokė klaidingai, tariamos gynybos metu padaryta žala kitam asmeniui laikoma padaryta būtiniosios ginties būklėje“. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas 1997-06-13 nutarimas Nr.4.

⁵³ Baudžiamasis Kodeksas, 59 straipsnio 2 dalis numato: „Teismas gali pripažinti atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis ir kitas šio straipsnio 1 dalyje nenurodytas aplinkybes.“

⁵⁴ C. B. Gerstenberger, K. R. Williams. Gender and Intimate Partner Violence: Does Dual Arrest Reveal Gender Symmetry or Asymmetry? *Journal of Interpersonal Violence* 28 (8): 1564.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1997 m. birželio 13 d. nutarimo Nr. 4 „Dėl teismu praktikos taikant įstatymus dėl butinosios ginties ir jos ribų peržengimo“, 11 p.

⁵⁶ LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, 13 straipsnis.

Kadangi yra svarbu nustatyti, kas smurtinėje situacijoje yra pirminis agresorius (asmuo, inicijuojantis smurtą), ir atriboti abipusio smurto atvejus nuo nuolatinės, prievartinės kontrolės atvejų, šiame skyriuje situacijos išsamiai nagrinėjamos nebus; jos paminėtos, siekiant iliustruoti galimą problemą. Būtina pasiūlyti suformuoti teisininkų ir kitų ekspertų darbo grupę, galinčią suformuluoti klausimyną nukentėjusiems asmenims, kuriuo galėtų naudotis policijos pareigūnai. Tokie instrumentai yra naudojami kitose valstybėse; juos rengiant, galima būtų naudotis jau esamu mokslininkų įdirbiu, kitų valstybių gerąja praktika.⁵⁷

4.3. Trečia situacija: „abipusė kova“?

Trečioji situacija parodo, kad tam tikrais atvejais, smurtas gali būti abipusis. Vėlgi, kaip ir situacijoje, paminėtoje aukščiau, svarbu yra nustatyti pirminį agresorių, ir taip pat nustatyti, ar nėra prievartinės kontrolės požymių.

Tarptautinės teisės lygmeniu pripažįstama, kad smurtas negali būti nebaudžiamas, ir jeigu to reikia, valstybės turėtų imtis veiksmų abiejų smurtautojų atžvilgiu.⁵⁸ Tačiau čia reikia paminėti, kad dvigubi suėmimai nėra veiksminga priemonė, užkertanti kelią smurtui ateityje. Naujausi tyrimai, kurių metu smurtautojai Konektikuto valstijoje buvo stebimi dar kurį laiką po dvigubų suėmimų, parodė, kad kai smurtavo vyrai prieš moteris, šis smurtas po dvigubų suėmimų nesumažėjo, o kaip tik – tapo intensyvesnis.⁵⁹ Reikia pažymėti, kad nagrinėti atvejai daugiausia apėmė abipuses kovas, ar bent jau taip atrodė iš pirmo žvilgsnio, ir kad Konektikute nebuvo „pirminio agresoriaus“ nustatymo mechanizmų, tačiau taikoma suėmimams palanki politika. Taigi, kartais ir aktyvų valstybės įsikišimą leidžiantys teisės aktai sukelia nenumatytų padarinių. Todėl yra taip svarbu numatyti ne tik pagrindą – teisės aktus, leidžiančius suimti smurtautoją, bet ir parengti kitus dokumentus, kurie leistų atpažinti prievartinės kontrolės tendencijas, su ja kovoti. Taikant tik palankų suėmimams požiūrį, „pirminis agresorius“ yra laikomas lygiu su nukentėjusiaja(iuoju), o šis asmuo patiria reviktimizaciją ir dar labiau įstumiamas į bejėgišką situaciją.

4.4. Ketvirta situacija „už ribų“?

Šioje situacijoje taip pat būtų svarbu nustatyti, kas buvo pagrindinis agresorius, ir ar nėra prievartinės kontrolės ženklų. Kaip jau minėta pirmiau, prievartinės kontrolės mechanizmai dažnai yra paremti patriarchalinėmis struktūromis ir lyties faktorius yra svarbus. Tačiau nereikia suprasti to paviršutiniškai: negalime remtis prezumpcijomis, kad agresorius visada bus vyriškos lyties, o tos pačios lyties porose smurtas visada bus abipusis. Būtina nagrinėti „lyties“ sampratą skirtingais lygmenimis, ir prisiminti, kad vyrų ir moterų elgesys nėra izoliuotas: jis egzistuoja

---

⁵⁷ P. Lehmann, C. A. Simmons, V. K. Pillai. The Validation of the Checklist of Controlling Behaviors (CCB): Assessing Coercive Control in Abusive Relationships. *Violence Against Women August 2012 vol. 18 no. 8 913-933*. M.A. Dutton ; L. Goodman ; R. J. Schmidt . *Development and Validation of a Coercive Control Measure for Intimate Partner Violence: Final Technical Report*. June 2006.

⁵⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. *Kalucza v. Hungary*, 2011. para. 66

⁵⁹ C. B. Gerstenberger, K. R. Williams. Gender and Intimate Partner Violence: Does Dual Arrest Reveal Gender Symmetry or Asymmetry? *Journal of Interpersonal Violence 28 (8): 1574-1576*.

struktūrinės lyčių nelygybės kontekste.⁶⁰ Todėl yra gerai, kad Lietuvoje priimtas įstatymas yra neutralus lyčiai ir pritaikomas įvairiuose kontekstuose. E. Starko ir M. Johnsono analizė iš dalies kritikuotina dėl to, kad nėra atsižvelgiama į smurto tos pačios lyties asmenų šeimose problemą. Užsienio mokslininkų tyrimai, kurie nagrinėja smurto tos pačios lyties asmenų šeimose, galėtų būti naudingi prievartinės kontrolės kontekste, nes išsamiau nagrinėja smurto poveikį, nei kiti tyrimai.⁶¹

Be to, autorės manymu, čia yra svarbu taikyti sąveikinę analizę. Šio termino pradininke laikoma K. Crenshaw 1994 m. nagrinėjo įvairioms tautinėms mažumoms priklausančių moterų, kurios Los Andžele kreipėsi į prieglaudą dėl smurto šeimoje, atvejus.⁶² Minėtos moterys – lotynų amerikietės, azijietės ir juodaodės moterys – susidūrė su problemomis, norėdamos ištrūkti iš priklausomų ir išnaudojančių santykių. Problemos kilo dėl struktūrinės nelygybės. Pavyzdžiui, šios moterys buvo laikomos netinkamomis tam tikriems darbams: „moterims“ skirti darbai buvo faktiškai neprieinami, nes įsivaizduojamasis darbuotojas buvo baltaodė moteris, o „juodaodžiams“ tinkami darbai buvo skirti juodaodžiams vyrams. Moterys migrantės taip pat susidūrė su baime būti deportuotos, sukelti sunkumų šeimai ir giminei, problemomis susišnekant su prieglaudų darbuotojais, negalėjimu gauti pagalbos, nes nemokėdamos kalbos, negalėjo dalyvauti prieglaudų dalyvėms privalomose programose, vaikų priežiūros problemomis. Taigi, vienodi pagalbos teikimo standartai ignoravo specifinius tokių moterų poreikius ir prioritetus.⁶³

K. Crenshaw pateikė taip pat ir politinės nelygybės pavyzdį. Los Andželo policijos departamentas atsisakė jai suteikti informaciją apie smurto šeimoje atvejus, išskirstytą „rasės“ atžvilgiu. Kaip vieną iš priežasčių Policijos departamentas nurodė tai, kad to nenori aktyvistai, kovojantys prieš smurtą šeimoje, kurie baiminasi, kad jei statistika atskleis, kad smurtas šeimoje ypač gajus mažumų šeimose, ši problema taps marginalizuota (tik mažumų problema). Be to, to nenorėjo ir aktyvistai, kovojantys už mažumų teises, nes jie baiminasi, kad tokia informacija sustiprintų stereotipus apie mažumas ir diskriminaciją. Tokie nuogąstavimai nebuvo be pagrindo. Tačiau efektyviai kovoti su smurto šeimoje problema galima tik turint pakankamai žinių apie priežastis ir įvairias pasireiškimo aplinkybes⁶⁴. Taikant tokią politiką, nors šiuo atveju trumpalaikiai tikslai ir sutapo (ir moterų teisių, ir rasinių mažumų aktyvistai siekė nusišluoti duomenis), mažumoms priklausančios moterys tarsis išnyko tarp rasės ir lyties politikos aspektų.

Pritaikant šią analizę smurto lesbiečių šeimoje atvejui, reikėtų pripažinti riziką, kad asmenys, gyvenantys tos pačios lyties asmenų šeimoje, susiduria su didesne rizika patirti struktūrinę ir politinę nelygybę. Nepaisant atskirų asmenų grupių interesų, valstybės lygmeniu priimami teisės aktai ir valstybės politika, be abejonės turi apimti visų asmenų apsaugą nuo smurto. Todėl neatsižvelgiant į tai, ar Lietuva ratifikuos atitinkamus tarptautinės teisės aktus

---

⁶⁰ K. L. Anderson. Gendering coercive control. *Violence against women*: 2009 15: 1444.

⁶¹ E. Williamson. Living in the world of the domestic violence perpetrator: negotiating the unreality of coercive control. *Violence against women* 2010 (16): 1413.

⁶² Crenshaw K. W. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. Knygoje *The Public Nature of Private Violence*. Albertson Fineman M. ir Mykitiuk R. (red), Niujorkas: Routledge, 1994.

⁶³ K. W. Crenshaw. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. Knygoje *The Public Nature of Private Violence*. Albertson Fineman M. ir Mykitiuk R. (red), Niujorkas: Routledge, 1994.

⁶⁴ *Ibid.*

(2011 m. Europos Tarybos konvenciją dėl prevencijos ir kovos su smurtu prieš moteris ir smurto šeimoje, pasirašytą 2013 m. birželio 7 d.), asmenų apsauga nuo smurto turi būti užtikrinta, nepaisant jų buvimo mažuma (seksualine, rasine, tautine, ir kt).

Būtina svarstyti, kaip pagerinti pagalbos teikimą asmenims įvairių mažumų grupėse. Siūlytina integruoti sąveikinį požiūrį į strateginio planavimo programą ir kitas priemones (nukentėjusių klausimynus, kt).

5. Išvados ir pasiūlymai

1. Lietuvoje galioja „didesnės apsaugos“ modelis, pagal kurį už šeimos nario nužudymą ar sunkų sveikatos sutrikdymą numatytos didesnės bausmės, grindžiant jas tokių konstitucinių vertybių, kaip artimos giminystės santykiai, šeima, motinystė, tėvystė, vaikystė, pažeidimu.
2. Nukentėjusios moterys dažnai patenka į „išmokto bejėgiškumo“ būseną, kurioje nebetiki, kad ką nors galima pakeisti. Būtina imtis priemonių, kad sistema neprisidėtų prie tokios būklės: neleisti girtumo kaip gynybos priemonės, nekartoti smurtautojo argumentacijos, o žiūrėti į tai kaip į dvi skirtingas problemas.⁶⁵ Pažymėtina, kad girtumas turėtų būti traktuojamas kaip atsakomybę sunkinanti,⁶⁶ o ne lengvinanti ar net objektyviai pateisinanti aplinkybė. Iš kitos pusės, Lietuvos Aukščiausias Teismas jau pripažįsta, kad moteris, išreiškianti „nesutikimą su nuolatine [sutuoktinio] vykdoma kontrole“, turi teisę į privatumą.⁶⁷ Panašu, kad Lietuvos Aukščiausias Teismas gali būti pasirengęs pripažinti tokio reiškinio, kaip „nuolatinės (prievartinės) kontrolės“ egzistavimą, nors įstatymų leidėjas nėra to apibrėžęs teisės aktuose ar kituose dokumentuose.
3. „Prievartinė kontrolė“ gali būti apibūdinama kaip teisinė sąvoka – nusikaltimas žmogaus laisvei (BK XX skyriuje) arba politinis/strateginio planavimo apibrėžimas, paaiškinantis, kokia būtent „psichinė prievarta“ yra turima omenyje ANSAAJ. Prievartinės kontrolės ir psichinės prievartos sąvokos nesutampa. Prievartinė kontrolė visada apima psichinę prievartą, tačiau psichinė prievarta taip pat gali būti ir situacinė, epizodinė. Pastarieji atvejai nereikalauja valstybės intervencijos. Tačiau turint omenyje, kad prievartinė kontrolė yra sisteminga ir pavojinga (smurtas intensyvėja, pasibaigia nužudymais), numatant konkrečias prevencijos ir pagalbos priemones, reikėtų taikyti prievartinės kontrolės sampratą pagrįstą požiūrį. Tokio požiūrio taikymas kartu padeda išvengti ir galimų manipuliacijų (t.y. ne visa psichinė prievarta yra traktuotina kaip smurtas, į kurį reikėtų atsižvelgti, o tik tokia, dėl kurios asmuo yra nuolat kontroliuojamas, bauginamas, užspeičiamas į „narvą“).

---

⁶⁵ Alkoholis traktuojamas kaip katalizatorius, padidinantis tikimybę, kad asmuo, linkęs smurtauti, vėl smurtaus, bet ne smurtinio elgesio priežastis. Todėl nepakanka smurtautojui dalyvauti alkoholizmo gydymo programose, bet reikėtų įpareigoti dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose. Šią baudžiamojo poveikio priemonę Lietuvos teismai gali skirti pagal BK 67 straipsnio 2 dalies 9 punktą.

⁶⁶ Baudžiamasis Kodeksas, 60 straipsnio 1 dalies 9 punktas: „Veiką padarė asmuo, apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų, jeigu šios aplinkybės turėjo įtakos nusikalstamos veikos padarymui“.

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-198/20132013 m. balandžio 23 d.

4. Būtina apsvaistyti, kaip tobulinti tiek nukentėjusiosios, tiek kaltinamosios psichologinės būklės vertinimą. Į šį procesą būtina įtraukti su problematika susipažinusius psichiatrus, psichologus. Priimdami sprendimus, teismai turi prisiminti, kad tyrimai rodo, jog smurtas šeimoje su laiku ne išlieka tame pačiame lygmenyje arba mažėja, o priešingai – „smurtinis elgesys šeimoje turi savybę intensyvėti.⁶⁸ Taigi, teismai neturėtų traktuoti duomenų apie ankstesnį smurtą kaip įrodymo, kad realus pavojus moteriai buvo nedidelis (t.y. ir šįkart ji greičiausiai būtų tik sumušta, o ne nužudyta).
5. Dabartinė teismų praktika dėl būtinosios ginties leidžia atsižvelgti į bylos aplinkybių visumą, tam tikromis sąlygomis, „tariamoji gintis“ taip pat turėtų patekti į būtinosios ginties taikymo sritį,⁶⁹ o baudžiamasis įstatymas numato, kad teismas gali pripažinti atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis ir kitas, LR BK neišvardintas aplinkybes.⁷⁰ Taigi, yra erdvės teismo procese reikalauti, kad ekspertų, o taip pat ir kitų asmenų parodymai apie egzistavusį ilgalaikį smurtą (prievartinę kontrolę) būtų panaudoti gynybai.
6. Būtina pasiūlyti suformuoti teisininkų ir kitų ekspertų darbo grupę, galinčią parengti klausimyną nukentėjusiems asmenims, kuriuo galėtų naudotis policijos pareigūnai. Tokie instrumentai yra naudojami kitose valstybėse; juos rengiant, galima būtų naudotis jau esamu didžiuliu užsienio mokslininkų įdirbiu, kitų valstybių gerąja praktika.⁷¹
7. Svarstyтина, kaip pagerinti pagalbos teikimą asmenims mažumų grupėse: siūlytina integruoti sąveikinį požiūrį į strateginio planavimo programą ir kitas priemones (nukentėjusiųjų klausimynus, kt).

Analizės autorė: Laima Vaigė, Mykolo Romerio Universiteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto lektorė, VšĮ Jvairovės ir edukacijos namai (teisininkė, bendrasteigėja)

⁶⁸ N. Diršienė, V. Reikertienė. *Smurtinio elgesio keitimo metodika. Praktinis vadovas socialiniams darbuotojams*. 2008. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. P 28. Vilnius
<http://www.bukstipri.lt/uploads/Smurtinio%20elgesio%20keitimo%20metodika.pdf>

⁶⁹ Tariamoji gintis - „tuo atveju, kai nebuvo realaus pavojingo kėsینimosi, tačiau susidariusios įvykio aplinkybės pagrįstai leido manyti, jog jis prasidėjo arba tiesiogiai gresia, o besiginantysis neturėjo ar negalėjo numatyti, kad įvykio aplinkybės suvokė klaidingai, tariamos gynybos metu padaryta žala kitam asmeniui laikoma padaryta būtinosios ginties būklėje“. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas 1997-06-13 nutarimas Nr.4.

⁷⁰ Baudžiamasis Kodeksas, 59 straipsnio 2 dalis numato: „Teismas gali pripažinti atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis ir kitas šio straipsnio 1 dalyje nenurodytas aplinkybes.“

⁷¹ P. Lehmann, C. A. Simmons, V. K. Pillai. The Validation of the Checklist of Controlling Behaviors (CCB): Assessing Coercive Control in Abusive Relationships. *Violence Against Women August 2012 vol. 18 no. 8 913-933*. M.A. Dutton ; L. Goodman ; R. J. Schmidt . *Development and Validation of a Coercive Control Measure for Intimate Partner Violence: Final Technical Report*. June 2006.